

Vlastimil Vohánka: Modality, Logical Probability, and the Trinity

In Defence of a Weak Scepticism

Editiones scholasticae vol. 44. Heusenstamm, Editiones Scholasticae 2014. 320 s.

Vlastimil Vohánka (1979), momentálně post-doktorand na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2012 úspěšně obhájil pod vedením Jana Štěpána na Filozofické fakultě téže univerzity vypracovanou dizertační práci *Modality, Logical Probability, and the Trinity: A Defence of Weak Skepticism*, jejímž přepracovaným knižním vydáním je tento rok vydaná monografie *Modality, Logical Probability, and the Trinity. In Defence of a Weak Scepticism*. Jejího autora lze označit za člena mezinárodní badatelské komunity i aktivního účastníka diskuzí na filosofických blozích.

Předmětem knihy jsou problémy analytické teologie, resp. analytické filosofie náboženství, v konkrétním případě meta-teorie Trojice, přičemž Trojiční nauka je formulována co nejobecněji následujícím způsobem takto: „existují tři osoby (*persons*), z nichž každá je Bohem, avšak existuje pouze jediné jsoouco (*being*), které je Bohem.“ Obecným základem knihy je konceptuální analýza základní logicko-epistemologické terminologie, tj. terminologie vyjadřující logické a epistemologické charakteristiky propozic ve smyslu významů jazykových výrazů typu oznamovací věty. Takto analyzovaná terminologie je aplikována na řešení otázky, nakolik lze nauku o Trojici odůvodněně považovat za logicky možnou, přičemž Vohánkova odpověď, jejíž přesnější formulace bude uvedena dále, je negativní, takže jeho výsledkem je pozice, kterou označuje termínem „umírněný modální skepticismus o nauce o Trojici“ (*weak modal scepticism about the Trinity doctrine*), dále WMST.

Vstupní konceptuální analýza se věnuje pojmům evidence, logické pravděpodobnosti (pojaté jako zobecnění teorie logického vyplývání), propozice a pojmového obsahu, logické možnosti, analytičnosti, nauky o Trojici, křesťanství, veřejné evidence (dále *p-evidence* podle „*public evidentness*“) a psychologické nutnosti. Pro uvedení základního argumentu je třeba stručně představit především tři z těchto pojmů, totiž pojmy logické možnosti, logické pravděpodobnosti a *p-evidence*. Propozice (chápaná jako význam oznamovací věty) je logicky možná, pokud neimplikuje kontradikci (přičemž implikace je zde chápána jako takový vztah mezi propozicemi *a* a *b*, že *a* implikuje *b*, jestliže „čistě na základě povahy“ těchto propozic neplatí *a* a non-*b*). Pojem logické pravděpodobnosti je zaveden způsobem klasickým pro bayesiánskou epistemologii, tedy jako konceptuální analýza relace „propozice *p* je evidentní ve vztahu k souboru předpokladů“, resp. „soubor předpokladů potvrzuje pravdivost propozice *p*“. Pro účely této recenze je dále zásadní pojem ne-minimální logické pravděpodobnosti. Minimální logickou pravděpodobnost má propozice ve vztahu k souboru předpokladů tehdy, když její logická

pravděpodobnost vzhledem k daným předpokladům není vyšší nežli logická pravděpodobnost libovolné (tj. jakékoli) propozice. Ne-minimální logickou pravděpodobnost má propozice, která má určitou logickou pravděpodobnost, která není minimální, tedy která je určitým souborem předpokladů potvrzována nebo vyvrácena více nežli nějaká libovolná propozice, tedy, mohli bychom říci, kdy pro ni lze určitý soubor informací považovat za evidenci nebo kontra-evidenci. Konečně pojem p-evidence představuje jednoduše veškerou evidenci, která není opřena o náboženskou zkušenost.

WMST je epistemologie nauky o Trojici daná následující tezí: logická možnost nauky o Trojici nemůže být p-evidentní. Nemožnost p-evidence je přitom v této tezi udána jako nutnost nikoli logická, nýbrž nemožnost „psychologická“. Propozice *p* pak (psychologicky) nemůže být p-evidentní, je-li splněna libovolná z následujících pěti podmínek: p-evidence *p* je (1) logicky nemožná nebo (2) metafyzicky nemožná (nemožná na základě přirozenosti věcí) nebo (3) neslučitelná s přírodními zákony nebo (4) neslučitelná s dosavadní historií vesmíru nebo konečně (5) je vyloučena, resp. prakticky vyloučena za předpokladu stávajícího uspořádání přírody (zahrnující jak přírodní zákony, tak historii vesmíru), tj. její pravděpodobnost ve vztahu k nim je minimální nebo téměř minimální.

Argument pro WMST lze shrnout do tří kroků. Za prvé, jsou klasifikovány možné způsoby jeho vyvrácení, tedy možné způsoby, jakými by se logická možnost nauky o Trojici mohla stát p-evidentní. Za druhé, tyto různé způsoby vyvrácení WMST jsou na konkrétních případech nebo obecně vyvráceny. Za třetí, druhý krok je generalizován, tj. z vyvrácení konkrétních pozic je usuzováno na vyvrácení opozice vůči WMST vůbec, a odtud je konečně pomocí „modálního kroku“ odvozen WMST. První krok dělí možné pozice podle toho, zda se snaží dokázat logickou možnost nauky o Trojici na základě důkazu její pravdivosti, nebo jinak; obě varianty se dále dělí na argumenty apriorní, aposteriorní a odvozené ze svědectví (přičemž o prvních dvou kategoriích argumentů předpokládáme, že ze svědectví odvozeny nejsou). Za druhé jsou vyvráceny buďto jednotlivé pozice jako takové, nebo jejich konkrétní varianty, a to na vzorku relativně dobře reprezentativním především z hlediska moderní analytické teologie (lze zmínit např. Richarda Swinburna a Petera van Inwagena), zohledňujícím rovněž scholastickou diskuzi (teorie supozit). Třetí krok má dvě části: generalizaci a „modální krok“. Zobecnění je založeno na bayesiánském abduktivním odvození: vzhledem k tomu, že zřejmě nejrozvinutější argumentace selhávají, selhávají všechny dosavadní argumentace. Modální krok má následující podobu: jestliže se řada talentovaných a motivovaných lidí usilovně, avšak neúspěšně, snažila dokázat mimo rámec náboženské zkušenosti logickou možnost nauky o Trojici, pak je provedení tohoto důkazu (psychologicky) nemožné, což je základ WMST.

Vohánkova argumentace je doplněna ještě o dva důležité prvky, totiž o výklad důsledků WMST a o vysvětlení, co WMST neimplikuje. Co se týče tezí, které WMST

implikuje, argumentuje Vohánka, že platí-li WMST, tj. jestliže logická možnost nauky o Trojici nemůže být p-evidentní, pak to, že nauka o Trojici není analyticky nepravdivá (nepravdivá na základě významu), nemůže být p-evidentní, a dále nemůže být p-evidentní pravdivost Trojiční nauky (protože kdyby mohla být p-evidentní, mohlo by být p-evidentní, že je analyticky nepravdivá), a tedy nemůže mít p-evidentně ne-minimální logickou pravděpodobnost. Oproti tomu WMST neimplikuje to, že samotná nauka o Trojici je nepravdivá či nemožná, a dokonce ani iracionální či zcela nepodložená jakoukoli argumentací vůbec.

Snaha o kritické vymezení se vůči jednotlivým bodům Vohánkovy knihy by překročila jakýkoli rozumný rámec recenzování: kritizovat tuto publikaci by znamenalo formulovat alternativní koncepci logiky, analytičnosti, revidovat jednotlivé argumenty atd. atd. Tato poznámka ovšem nechce říci, že v dané knize je skutečně možné každý krok odmítnout, a nejedná se o výtku, ale naopak o ocenění: četba *Modality, Logical Probability, and the Trinity* umožňuje čtenáři (re)definovat svou vlastní pozici na mapě filosofických pozic doslova na každé stránce. Kriticky bude tedy zmíněn pouze jeden moment celé knihy, a to zmíněný „modální krok“, který celou argumentaci završuje. Za problematický jej lze považovat především ze dvou důvodů: za prvé, velmi nepříjemně připomíná určitou formu argumentu *ad ignorantiam*: kdyby logickou možnost Trojice bylo možno dokázat, už by se to povedlo, protože se to však nepovedlo, podobný důkaz není možný. Použijme analogii. Aby námitka mířila specificky proti modálnímu kroku, předpokládejme, že všechny kroky až po něj, včetně generalizujícího kroku, byly korektní. V této situaci je problémem modálního kroku, že právě v té podobě, v níž ji Vohánka uplatňuje na logickou možnost nauky o Trojici, ji bylo ještě v roce 1993 možno uplatnit na Velkou Fermatovu větu, a to včetně dlouhého výčtu geniálních matematiků, kteří důkaz této věty neprovedli, přestože vyřešili řadu jiných složitých matematických otázek (a jejich kompetence byla tedy potvrzena nade vší pochybnost). Pochopitelně o dva roky později by tento argument byl absurdní. Lze reagovat, že modální krok nebyl deduktivní, a je tedy do budoucna revidovatelný. Tím však narážíme na další problém, totiž že podobný krok je neproduktivní. Vohánka totiž v návaznosti na WMST navrhuje rezignovat na snahu podat p-evidentní argument pro logickou možnost nauky o Trojici a přesměrovat zájem na jiné problémy a postupovat dál s volnějšími nároky. Aplikován v epistemologii se tento krok snadno mění v sebe-naplňující proroctví: rezignace na argumentační standardy povede k tomu, že nebude zkonstruován argument, který by těmto standardům mohl dostat. Zároveň jde o sebeimunizující strategii: WMST není možno vyvrátit tím, že rezignujeme na snahu podat p-evidentní argument pro logickou možnost nauky o Trojici. „Modální krok“ tedy znamená rezignaci na standardy dokazování, které jsou obvyklé ve vědeckých disciplínách, a zřejmě není zcela náhodou, že na jeho podporu jsou citovány jeho aplikace na teologické a filosofické, nikoli vědecké problémy.

Vohánkova kniha má dvě roviny; na první z nich se odehrává samotné rozvíjení centrálního argumentu, na druhé z nich je pak kriticky prezentována řada koncepcí současných analytických teologů. Díky tomu je v této publikaci nejen prezentována konkrétní epistemologická pozice, ale obsahuje i řadu cenných kritických poznámek ke konkrétním pozicím analytické teologie a epistemologie. Kniha tak velmi dobře (stejně jako její autor) zapadá do mezinárodní analytickoteologické diskuze, včetně toho, že např. část referencí v ní obsažených pochází z přímé komunikace. Otázka jejího zasazení do českého kontextu je nicméně komplikovanější, a to z toho důvodu, že u nás podobný kontext není dostatečně pevně ustaven. Shrňme-li přibližně dopad analytické teologie na české prostředí, lze rozlišit tři sféry vlivu. Za první, předkladatelská činnost, zahrnující aktuálně Kennyho knihu *Co je víra? (What is Faith?)*, z nedávné doby Swinburnovu knihu *Bůh jako vysvětlení (Is there a God?)*, a do jisté míry Dawkinsův *Boží blud (The God Delusion)* reagující na některé autory z okruhu analytických teologů. Za druhé, původní publikační činnost je rozvíjena především v okruhu „analytických scholastiků“, tj. přispěvatelů do časopisu *Studia Neoaristotelica* (mezi něž patří i Vohánka), na analyticko-filosofickou debatu reaguje monografie Stanislava Sousedíka *Kosmologický důkaz Boží existence v životě a myšlení* a také sem, opět do jisté míry, spadají některé reakce na Dawkinsův *Boží blud* publikované v monografii *Dawkins pod mikroskopem*. Za třetí, velmi podstatným je nedávné zapojení české badatelské komunity do mezinárodní diskuze v rámci projektu *Analytic Theology* (2012–2014) financovaném Templetonovou nadací, jejíž součástí byla v září 2013 v Praze pořádaná konference *Analytical theology: faith, knowledge and the Trinity*, kde Vohánka byl jak členem skupiny řešitelů projektu, tak aktivním účastníkem zmíněné akce a pořadatelem workshopu týkajícího se mysterianismu v analytické teologii. Do značné míry lze tak analytickou teologii, resp. analytickou filosofii náboženství, považovat za problematiku do českého prostředí uvedenou právě Vohánkovou monografií, přičemž je ovšem pro české prostředí patrně do jisté míry charakteristické to, že tato monografie je psána anglicky, tedy v jazyce, v němž je podobná diskuze obvykle vedena. Vzhledem ke kvalitám, které kniha vykazuje, z nichž jako hlavní čtenost lze uvést, že je produktivní i pro čtenáře, který s jejími závěry nesouhlasí, by bylo vhodné, kdyby motivovala diskuzi také v českém prostředí.

Miroslav Hanke